

Písařovicova pracovna

připravila Eva Koťátková

23.9. – 31.10. 2015

vernisáž: neděle 20.9. 15:00

Písařovicův životopis

(sestavený na základě vzpomínek dcery Magdaleny Písařovicové a blízkých přátel: psychiatra Zdeňka Bašného a sexuologa Ivo Pondělíčka)

František Písařovic se narodil roku 1913 v Praze. Byl synem rodinného lékaře Karla Písařovice, milovníka a sběratele moderního umění, se kterým sdílel levicové smýšlení (byl zaníceným trockistou). Navštěvoval reálné gymnázium ve Slovenské ulici a od roku 1933 studoval lékařství na Univerzitě Karlově. Ve stejné době zakládal na Žižkově Komsomol. Písařovicovo studium bylo násilně přerušeno druhou světovou válkou. Během ní nějakou dobu pracoval ve vysočanské továrně Aritma a byl vězněn za protifašistickou činnost. Psychiatr Zdeněk Bašný, Písařovicův blízký přítel, vzpomíná také na Písařovicovu tramvajovou potyčku s Němci, kterou se snažil její řidič utajit tím, že na několika stanicích radši vůbec nezastavil. Po roce 1945 Písařovic dokončil studium medicíny a stal se lékařem v sanatoriu ve Vrážích.

V roce 1946 se oženil s Libuší Skládanou a z tohoto manželství vzešla dcera Magdalena. Písařovic usiloval o to nastoupit na neurologii do Kateřinské nemocnice, ale z tohoto zaměstnání z důvodu pomluvy jeho osoby nakonec sešlo. V roce 1947 vstoupil na pražskou univerzitu a věnoval se klinické psychiatrii. Od té doby pracoval v oblasti psychopatologie výtvarných projevů pacientů kliniky. Svá četná pojednání přednášel ve vědecké společnosti J.E. Purkyně, kde působil po dobu devíti let. V roce 1951 byl odsouzen v procesu se Slánským a ve vězení strávil tři měsíce.

Po incidentu na pražské klinice, během kterého napadl jejího ředitele, byl přesunut do Dobřan, psychiatrické kliniky, která byla podle slov doktora Bašného útočištěm pro řadu konfliktnějších lékařů. Zde nastupuje Písařovic roku 1955 místo primáře a tuto funkci zastává až do roku 1957. Písařovic v Dobřanech otevírá uzavřená oddělení, vydává časopis za práva pacientů, připravuje pro ně program a pořádá s nimi diskuze a večerní sezení. Zavádí terapii prací a své pacienty vede k výtvarné tvorbě a práci na zahradě. Je odpůrcem skupinových terapií, prosazuje naopak intenzivní práci s jednotlivcem. V Dobřanech vzniká také Písařovicovo přátelství s psychiatrem Zdeňkem Bašným, Lubomírem Hanzlíčkem nebo Zbyňkem Havlíčkem. Písařovic nicméně usiluje o návrat do Prahy, chybí mu prostředí jeho domu v Chorvatské ulici na Vinohradech, kde celý život žil. Vítá tedy návrat do Prahy, přestože jeho zaměstnání není takové jaké očekával. Nastoupil na místo ambulantního psychiatra v OÚNZ v Praze 3 na Jarově, posléze ve Štěpánské ulici na Praze 1. V 50. letech se Písařovic nedopatřením otrávil svítíplynem, vlivem čehož mu odumřelo vegetativní nervstvo. Z tohoto stavu se byl ale schopen dostat, přestože již postrádal předchozí vitalitu. Aby mohl pokračovat v práci vedl individuální terapie na OÚNZ ve Štěpánské ulici. Pro pacienty si připravoval hudební nebo literární pásma ve formě audio-nahrávek. Písařovicovy vlastní literární texty mu pro tuto příležitost namluvil jeho blízký přítel, sexuolog Ivo Pondělíček. Posledním jeho zaměstnáním byla pozice knihovníka v Kateřinské nemocnici. Písařovic byl zastáncem šokové terapie, za což byl řadou svých kolegů kritizován. Věřil v její léčivé účinky a testoval ji také na sobě. Touto metodou léčil i pacienty, kterým to jiní psychiatři nedoporučovali. Řadě svých svěřenců se nicméně věnoval intenzivně, zůstával s nimi v kontaktu i po jejich propuštění a mnoho z nich dokonce vodil domů. Byl výraznou osobností, která své okolí rozdělovala na zaryté příznivce či nepřátele. Prosazoval silně individualistický přístup, své pacienty léčil zásadně individuálně. Poslední čtyři roky svého života bojoval s karcinomem střev a byl v domácí péči své dcery Magdaleny. Zemřel v roce 1982.

Písařovicova kniha a sbírka

V roce 1965 Písařovic dokončil své životní dílo *Psychopathologie malířského projevu*, ve kterém "koncentroval své zkušenosti ze studia výtvarných projevů všech syndromů chorobných". Kniha nebyla přes veškeré autorovy pokusy nikdy uveřejněna a zůstala v podobě strojopisu s fotografickými ilustracemi. Jen jedna z jejích kapitol byla otištěna v angličtině Světovou organizací pro psychopatologii umění pod názvem *Psychopathology of Painters' Expression*. Někteří kolegové z oboru se shodovali, že práce je příliš rozsáhlá, autor postihuje příliš nesourodé oblasti a doporučovali zúžení jejího záběru. Kniha je členěna na čtyři kapitoly. Ve druhé kapitole nazvané *Psychopatologické syndromy ve výtvarné projekci* Písařovic člení díla do následujících kategorií: Schizofrenní syndrom ve výtvarné projekci, Parafrenický syndrom, Manio-melancholický syndrom, Paranoický syndrom, Psychoneurotický syndrom, Psychopatologický syndrom, Epileptický syndrom, Cerebropathie, Oligofrení syndrom a Toxikomanie. Každou kategorií Písařovic ilustruje na případech konkrétních pacientů a ukázkách jejich výtvarné tvorby. Ve třetí kapitole Písařovic vyzdvihuje roli psychiatrie pro hodnocení uměleckých děl: "Psychiatrie, která má být strážkyní duševního zdraví lidstva, musí se zajímat o hodnoty umělecké produkce společnosti. Moderní psychiatrie začleňuje do svých psychoterapeutických metod estetické kvality umělecké tvorby jako mohutné stimuly vůle k životu. Z tohoto důvodu má psychiatrie právo a povinnost hodnotit estetickou a etickou cenu uměleckých tvůrčích směrů minulosti i přítomnosti. Může tedy kritizovat takové tvůrčí vlivy, které svým nedostatkem obsahových nebo formálních hodnot působí neblaze na estetickou výchovu a cítění, nebo dokonce přímo psychotraumatizují. Takové pseudoumělecké artefakty mohou být produktem psychopatologických osobností nebo celých úpadkových sociálně-politických epoch." Písařovic kritizuje knihu Bohuslava Brouka z roku 1937 *Patologie životní zdatnosti*, kterou označuje za bludnou a laickou. Brouk se v ní přitom vyslovuje proti pronásledování nových myšlenek a osobitě umělecké kreativity, které započal Max Nordau, jehož kniha *Degenerované umění* (Entartung, 1892) se stala ideovým nástrojem nacistů. Písařovic je naopak rozhodnut v "zájmu duševní hygieny specifikovat, hodnotit a diferencovat od umění a estetiky nápady a výtvary podobných brouků". Díla Picassa, Kleea, Dalího, Boschého či Brueghela jsou podle Písařovice příbuzná s pracemi schizofreniků. Napadá dadaismus a surrealismus a nazývá tyto a řadu jiných moderních směrů "mentální chorobnou sedlinou, která se sama zdiskreditovala".

Nedílnou a podstatnou součástí knihy jsou reprodukce děl psychiatrických pacientů. Ty z velké části Písařovic vlastnil a formoval z nich osobitou, bohatou a důkladně strukturovanou sbírku. Jednotlivá díla čísluje a člení podle lékařské diagnózy. Vytváří tak působivá tabla, v nichž kombinuje práce jednotlivých pacientů, které se vyznačují typickými rysy konkrétní duševní choroby. Díla pocházejí z několika českých psychiatrických ústavů: Psychiatrické léčebny v Bohnicích a Dobřanech a pražské psychiatrické kliniky.

Písařovicova sbírka je postavena na paradoxu: je souborem hodnotných a citlivě volených děl, jejichž sběratel se ale o díla zajímá primárně z hlediska diagnózy a za plnohodnotné výtvarné projevy je nepovažuje. Výtvarná tvorba psychiatrických pacientů je pro něj nemocným projevem, stejně jako celá řada děl moderního umění.

Písařovicova pracovna

Výstava Písařovicova pracovna ukazuje rozsáhlou sbírku děl psychiatrických pacientů Dr. Františka Písařovice z období 40.-70. let, ve stádiu jejího nálezů. Vybírá z ní několik autorů, jejichž díla v prostoru čísluje jako stránky v Písařovicově knize. Neuvádí u nich však již detaily konkrétní diagnózy jednotlivých autorů, podle kterých jsou v knize díla členěny. Tím jim dává větší samostatnost, kterou jako působivá díla invenčních tvůrců nepochybně zasluhují, způsobem prezentace je ale zcela nevyvazuje ze závislosti na jejich sběrateli a vztahu, který mezi jednotlivými díly Písařovic vytvořil. Balancuje tak mezi představením výtvarných prací jako uměleckých děl a pracovního materiálu. Díla jsou divákovi představena na černých tabulích, která mohou vzdáleně evokovat warburgovská uskupení obrazů (archivy paměti) nebo školní tabule, na kterých je rozložen studovaný materiál. Zatímco některá díla jsou plně identifikována a o jejich autorovi se divák dozvídá řadu informací, u jiných známe pouze iniciály autora. To podporuje pracovní vyznění prezentace, která představuje sbírku jako objevený materiál, který je ve výstavě studován a dále doplňován.

Spojnicí mezi vybranými díly je zobrazení těla - vlastního či cizího. Zatímco díla Aloise Aggermanna demonstrují fetišistickou zálibu v zobrazení ženského těla oděného do sametových šatů, díla Josefa Fajmana tělo ukazují ve stavu podání léku, insulinové terapie atd. Některé práce se pouštějí na výpravy do jiných světů, když prezentují figury a těla v historických převlecích, mytologických scénách nebo jako pololidi - polozvířata, jiné obracejí svou pozornost na nejbližší okolí a zobrazují svět kliniky, osoby pacientů, lékařů i metody léčby. Sbíрка obsahuje několik děl známých umělců, například Vladimíra Boudníka, který se v 50. letech začal zajímat o tzv. Rorschachův test a rozvinul řadu teorií o skvrnách jako spouštěči podvědomých představ a zážitků, ale také zobrazovacím principu.

Písařovicův gauč, ve kterém byla veškerá díla po léta uschována a jehož zásluhou se pravděpodobně také uchovala, je použit jako jedno z vystavených děl. Podobně jako Písařovicovo křeslo, lampa, stůl, dýmka, hrnek, hůl, kniha a jiné osobní předměty, staví se gauč na roveň kresbám a jiným grafickým záznamům, pokud jej vnímáme jako podstavec pro nepřítomné tělo, či jako obraz těla ve stádiu chybění, nebo otisku, který tělo zanechává. Písařovic je tak nejenom tím, skrze něhož je na díla nazíráno, ale také jedním z představených případů, jedním z tvůrců.

Výstavu připravila umělkyně Eva Kořátková, která se ve své práci dlouhodobě zajímá o výtvarné projevy duševně nemocných tvůrců a jejich "rámování" v uměleckém kontextu. Její instalace na 53. Benátském bienále nazvaná *Asylum*, divadelní představení *Obrazový atlas Antonína, chlapce, který rozřezal knihovnu kliniky na části*, instalace *Psychologické divadlo*, společná výstava s umělcem art brut Josefem Hoferem nazvaná *Rámy a rámce* a především pak nedávné realizace v Psychiatrické léčebně Bohnice: výstava a série živých obrazů *Dvouhlavý životopisec a muzeum představ* a divadelní představení *Justiční vražda Jakoba Mohra* byly projekty, které hledaly různorodé způsoby vztahování se k této tvorbě, která je v mnoha případech více než tradičními uměleckými díly působivými vizemi, představami, záznamy či důkazy, pro něž bychom se měli snažit hledat jiné, netradiční formy prezentace. Výstava Písařovicova pracovna je cestou, jak představit hodnotnou sbírku děl psychiatrických pacientů (aspoň ve fragmentární podobě) veřejnosti a zároveň možností jak divákovi přiblížit zajímavou i komplikovanou osobnost českého psychiatra Františka Písařovice.

Součástí výstavy je také audionahrávka vybraných literárních textů Františka Písařovice, které namluvil jeho vnuk Kajetán Písařovic a jež si divák může poslechnout z Písařovicova křesla.

Poděkování: Magdalena Písařovicová, Kajetán Písařovic, Zdeněk Bašný, MUDr. Zdeněk Bašný, Prof. PhDr. Ivo Pondělíček